

ПРОБЛЕМИ ПРЕД РОДНОЕЗИКОВОТО ОБУЧЕНИЕ В ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ
В НАЧАЛОТО НА XXI ВЕК

М. Терзиева

ISSUES OF NATIVE LANGUAGE TEACHING IN PRE-PRIMARY EDUCATION AT THE
BEGINNING OF THE 21ST CENTURY

M. Terzieva

E-mail: mater@abv.bg

ABSTRACT

The paper deals with the changes in native language teaching in pre-primary education at the beginning of the 21st Century and the necessity of new diagnostic tools to examine the preparation of children for school.

Key words: : native language teaching, pre-primary education

Наред с актуалните методически акценти в родноезиковото обучение в предучилищна възраст – резултат от въвеждането на нови държавни образователни стандарти през XXI век [6], обновяване на терминологията и ползване на много по-широк кръг източници (наши и чужди) – трябва да се отчитат подготовката на учителите и индивидуалните особености на децата, родени през новото хилядолетие, рожби на една доста по-различна езикова действителност от тази, в която са израснали техните родители. Проблематиката е твърде широка за сравнително скромната цел, която си поставяме – да посочим педагогическите “новости” в методически аспект и надграждащите моменти в областта на развитието на свързаната реч, семантичната страна на речта, граматически правилната реч, звуковата култура на речта и подготовката за ограмотяване.

Определено може да се твърди, че от гледна точка на технологията в диалогичната реч настъпва изпреварващ момент – досега се считаше, че **беседата** влиза в педагогическо обращение във втора група на детската градина, а практиката ни убеждава, че учителите я използват като метод и похват още във второто полугодие на първа група, при това не само в обучаващи ситуации по роден език.

По отношение на монологичната реч най-иновационни са моментите, свързани с класификацията на **преразкази** и **разкази**. Обикновено в близкото минало се посочваха и прилагаха три вида преразкази – частичен (на моменти от творбата), цялостен и преразказ от позицията на героя. Наред с тях право на живот отдавна извоюваха творческият преразказ, подборният преразказ (на момент, който най-силно е впечатлил детето), преразказът на “сбъркана приказка” или басня (търсене на логика в алогичното) и др.

Класификацията на разказите също е обогатена – наред със сюжетните, описателните, фактическите, творческите и техните разновидности, говорим още за: разказ по дадено начало, разказ по даден край, разказ за приключенията на назован и измислен от детето (децата) герой, разкази с прилагане на фантазиен бином (полином) и др.

И ако структурите на тези обучаващи ситуации за развитие на монологичната реч се запазват, изискванията ни към детския “продукт” се увеличават. Така например детският преразказ в подготвителната група трябва да отговаря на редица допълнителни изисквания:

- да се избягва прекомерната употреба на преизказни времена; ако изходният текст не е приказан, задължително да се употребява сегашно историческо време;

- да не се смесват преразказът и словесноизпълнителската дейност – детето трябва да се научи да преразказва пряката реч с помощта на образци, предложени от учителя;

- преразказът на стихотворни приказки и басни е недопустим, независимо че като лироепически форми те притежават нужната сюжетна канава;

- в една обучаваща ситуация да се дава възможност за различни видове преразкази, независимо от основната задача, формулирана от учителя.

Работата с разказ също изисква нови специфични подходи:

- да се обръща по-голямо внимание на жанровата форма, която децата ще съставят – приказка, разказ, прозаична басня;

- творческите разкази по пословична тема предполагат добра подготовка от страна на учителя, защото не винаги се постига нужният образователен ефект;

- с определена терапевтична цел и след консултации с психолог могат да се съчиняват антиплашенки – средство за преодоляване на страха в детската група и у отделно дете;

- разказът по дадено начало е подходящ при контаминирана жанрова форма – например разказ-приказка. Подвеждащото начало ще насочи детето към “чиста” жанрова форма, а запознанството с оригинала ще го провокира към нови творчески търсения.

Най-синтезиран израз на новите методически идеи дават диагностичните процедури, свързани с изследване на езиковото развитие на детето. Това обикновено са тестове, които гарантират по-висока степен на обективност и надеждност на получените резултати, но същевременно са източник на информация за вижданията на отделни учени и научни колективи, за разбиранията им кое в областта на езиковото обучение е най-приоритетно.

Според нас диагностиката за развитие на свързана реч в подготвителна група трябва да има следното примерно съдържание [5]:

Развитие на умения за преразказ

Рисунка: Червената шапчица пред леглото, в което лежи преоблечен като баба й вълк

1. Коя е приказката? 1 т.
2. Кой момент от нея е изобразен? 1 т.
3. Кои са героите в тази приказка? 1 т.
4. Продължи приказката от момента, който е изобразен, до края. – 2 т.

Общ брой – 5 т.

Развитие на умения за съставяне на разказ

Рисунка: дете лежи в леглото с компрес на челото си. През прозореца се вижда как навън вали сняг.

1. Какво е изобразено на рисунката? Дай име на детето. – 1 т.
2. Разкажи какво се случва, преди да се разболе. – 1 т.
3. Разкажи какво се случва след това. – 1 т.
4. Озаглави разказа си. – 1 т.
5. Разкажи цялата случка. – 1 т.

Общ брой – 5 т.

Какво ще се случи, АКО:

а/ приказката се казва “Зелената шапчица”? – 1 т.;

б/ пантофката стане по мярка на една от сестрите на Пепеляшка? – 1 т.;

в/ вместо седемте козлета вълкът се опита да изяде мечетата на Мецана? – 1 т.;

г/ Хитър Петър и Кума Лиса станат приятели? – 2 т.

Общ брой – 5 т.

Словотворчество

1. Измисли думи-рими на: кос - ....., гора - ....., къпина - ..... 1 т.

2. Състави римушка с някои от тях. – 1 т.

3. Опиши предмет от стаята, без да го назоваваш, но така, че да го позная. /Състави гатанка за предмет от стаята и ми я кажи/ - 1 т.

4. Разкажи приказка за героя, който си избереш: пагагала Кресливко, цветето Незабравка, костенурката Бавноходка /рисунки/. – 2 т.

Общ брой – 5 т.

В този диагностичен модул поставяме знак за равенство между двете форми на монологичната реч от една страна, между оперирането с фантазиен бином и детското словотворчество - от друга. И едните, и другите имат своята езикова и социализираща функция, което ги прави еднакво полезни и необходими за развитието на детската реч.

Семантичната страна на речта допреди няколко години се свеждаше до обяснение на думата, въвеждането ѝ в активния речник на детето, затвърдяването ѝ в определени езикови ситуации. В качеството на “работен” материал най-често бяха използвани: названия на предмети, означаващи професии, инструменти, играчки, мебели, облекло, части на тялото, растения, животни, птици,

плодове, зеленчуци; качества и свойства, действия и състояния, синоними и антоними. [2] Днес към тях прибавяме: омоними, сложни думи, архаизми (думи, излезли от употреба, но отговарящи на изискванията за художествена лексика) и други. По-голямо внимание се обръща върху преносното значение на думата, както и на работата с устойчивите фразеологични съчетания. В детския речник вече намират място думи от международната лексика и се налага учителят да обяснява значението им. Не се наблюдава съществена разлика при дидактичните игри, предназначени за разширяване на активния речников запас с прилагателни имена и глаголи – там все още изследователят открива езиков де-фицит.

За подготвителна група предлагаме следната диагностична процедура, отчитаща семантичната страна на детската реч [5]:

Опиши, групирай, отдели, обясни!

рисулки: лимон, портокал, домати, банан

1. Назови предметите. Опиши цвета и формата им. – 1 т.
2. Коя е излишната дума-рисулка? – 1 т.
3. Коя е общата дума за останалите? – 1 т.
4. Обясни значението на изразите: “почервеня като домати”, “жълта като лимон” – 2 т.

Общ брой – 5 т.

Открий кои предмети-рисулки се назовават с една и съща дума. Свържи ги.

Разбъркано подредени рисулки: крило на птица, крило на прозорец, крило на самолет; морска звезда, звезда в небето, звезда на върха на елхата; мишка, компютърна мишка; коса /инструмент/ и коса /на момиче/

Общ брой – 5 т.

Кажете обратната дума:

красив –
радостен –
светлина –
оглупявам –
бавя се –

Общ брой – 5 т.

Кажете с една дума:

Има сладък глас.
Има руса коса.
Има сини очи.
Има чипо носле.
Има нов дом.

Общ брой – 5 т.

Всеки от компонентите може да бъде обогатен с нови примери, като рамката, поднесена под формата на езикова задача, се

запазва. Примерите от “Кажете с една дума”, които съдържат едновременно лексикален и граматически потенциал, разглеждаме от гледна точка на лексикалната доминанта.

В “Методика на обучението по роден език в детската градина” Ф. Даскалова акцентира върху следните морфологични и синтактични задачи, които водят до формиране на **граматически правилна реч:**

-употреба на множествено число на същ. имена;

-съгласуване на прилагателни и съществителни по род и число;

-овладяване на число и наклонение на глагола; глаголни времена – минало, бъдеще и сегашно;

-построяване и разширяване на изречение [1].

В “Моята граматика” същата авторка разширява обема на задачите, като прибавя:

- образуване на думи с помощта на корен, представки и наставки

-съставяне думи от два различни корена (словотворчество, което води до появата на неологизми, затова може да бъде и част от лексиката);

-умалителни съществителни имена;

-сравнителна и превъзходна степен на прил. имена;

-разширяване на словосъчетания;

-определяне броя и мястото на думи в изречението [3].

В книгите за учителя и практическите ръководства за подготвителна група освен горепосочените, се формулират и допълнителни езикови задачи

-осъзнаване граматическото значение на думите – същ. имена, прил. имена и глаголи;

-съставяне на изречение по схема;

-работа със съобщителни и въпросителни изречения;

- анализ на просто и разширено изречение;

- работа със сложно съчинено изречение и сложно съставно изречение [4].

Основната работа на педагога, свързана с формиране на граматически правилна реч, е да насочи вниманието към три основни изменяеми части на речта и овладяването на граматическите им категории, да запознае децата с видове изречения по начин на изказване и по състав, като си служи с остензивни определения и организира усвояването и затвърдяването на граматичните знания под формата на

дидактични игри и упражнения. Считаю, че е налице един пропуск, който като цяло не е от съществено значение, но е залегал още в програмите отпреди няколко десетилетия – работа с предлози. Тези неизменяеми части на речта подсказват смисловите връзки между думите и дават допълнителна информация за посоката (в, към, от), мястото на действие (над, под, върху, между, пред, зад, срещу), разположение в близко съседство (до, край) и пр. Това дава основание да се предложи следната диагностична процедура за изследване на граматически правилна реч в подготвителна група [5]:

Употреби за предметите-рисулки правилно думите един, една, едно:

облак, рокля, дърво, лале, лъв, къща. – 3 т.

Как ще ги назовеш, ако употребиш пред тях думата много? -2 т.

Общ брой – 5 т.

Довърши изреченията:

Мама купи от магазина шоколад и ..... . – 1 т.

Татко се качи на автобуса, но ..... . – 1 т.

Не излязох на улицата, защото ..... – 1 т.

Видях в шкафа подаръка, който ..... – 1 т.

Зайчето ще дам на това дете, което ..... – 1 т.

Общ брой – 5 т.

Използвай правилно знаците ← /преди/, ↓ /сега/, → /след/:

Вчера бях на гости у баба.

Утре ще ходя на екскурзия.

Днес отивам в детската градина.

Мама и татко бяха на почивка през лятото.

Кака ще си купи ново палто.

Общ брой – 5 т. /по 1 т. за всяко изречение/

Допълни изреченията:

Рисунок: прозорец, маса, столове, ваза с цветя върху масата, килим под масата

..... масата има ваза.

..... вазата има цветя.

.....масата има столове.

.....масата има килим.

Прозорецът е ..... масата.

Общ брой – 5 т. /по 1 т. за всяко изречение/

В нея са включени морфологични (число на съществителното име, време на глагола) и синтактични задачи (допълване на изречение с подходящ предлог, довършване на сложно съчинено и сложно съставно изречение). При

желание задачите могат да бъдат модифицирани:

- някои от изреченията могат да бъдат променени от съобщителни във въпросителни (например в трета задача);

- съгласуване по род и число с подходящо прилагателно име и дори степенуване на последното (в първа задача).

Пред съвременното родноезиково обучение в предучилищна възраст има мно-жество проблеми, свързани със **звуквата култура на речта**. Те могат да бъдат сведени до реализирането на следните фонетични задачи:

-осъзнаване смислоразличителната роля на звуковете чрез заместване;

-определяне на позицията на звук в началото, в средата и в края на думата;

-осъзнаване произносителната страна на звуковете;

-запознаване с гласни и съгласни звукове и графичните им знаци;

- запознаване със сричка и сричков анализ на думата; съставяне на думи с определени срички;

- умение да се определя мястото на ударението в думата;

- анализ на думи, които завършват със звучен съгласен звук;

-определяне броя на звуковете в дума, звуков анализ

От тези задачи сравнително неовладяна територия е работата с ударението; известни методически спорове предизвиква анализът на думи, които завършват със звучен съгласен звук. Счита се, че последните са приоритет на езиковото обучение в началното училище. Затова в предложената диагностика [5] в задачата със звуквата верижка даваме само думи, които завършват на гласен или беззвучен съгласен звук, като съветваме колегите да подхождат по аналогичен начин с подобни задачи:

Свържи названието на предмета със схемата, в която броят на квадратчетата отговаря на броя на звуковете:

Рисулки: гъба, чанта, ракета; схеми с 4, 5, 6 квадратчета, разположени разбъркано под тях. 3 т.

Оцвети с червено квадратчетата, които посочват мястото на гласните звукове в думите. Оцвети със синьо квадратчетата, които посочват мястото на съгласните звукове в думите. -2 т.

Общ брой – 5 т.

Схема на изречение с думи-рисулки

Състави изречение по схемата. – 1 т.
Запиши от колко думи се състои изречението. – 2 т.

Отбележи под думите-рисулки броя на сричките, от които се състоят. – 2 т.
Общ брой – 5 т.

Състави звукова верижка, като подредиш думите-рисулки по следния начин: последният звук на предната дума е първи звук на следващата:

Рисулки: в началото е самолет, след него 4 квадратчета, а под тях – разбъркано подредени телефон, елен, нос, слънце. – 4 т.

С две от думите от звуковата верижка състави изречение. – 1 т.
Общ брой – 5 т.

Направи звукови модели на думите-предмети от рисулките. Отбележи с X мястото на звука Ш в тях.

Рисулки: шал, уши, кош
Изготвяне на звукови модели – 2 т.
Отбелязване позицията на Ш в думите – 3 т.
Общ брой – 5 т.

Най-отговорна е работата на учителя във връзка с **подготовката за оgramотвяване**, като се отделя място на следните задачи:

- рисуване на елементи и букви по пунктир;
- запознаване с писмените знаци на всички букви от българската азбука;
- моделиране на букви с помощта на кибритени клечки и пръчици;
- търсене на общи елементи в ръкописни и печатни букви;
- звуков анализ на думите, изработване на звукови модели и съпоставката им;
- “четене” на илюстрации;
- четене на звукосъчетания, кратки думи и др.;
- “четене” на текст с рисулки.

Диагностиката на това ядро [5] според нас трябва да включва следните задачи:

Изписване на букви по пунктир, маркирането им в текст.

Коя е тази буква? Л Изпиши я.
А тази? И Изпиши и нея. – 1 т.

Подчертай в текста Л с една черта, а И с две черти:
ЛИНА ОБЛИЧА ЛИЛАВА БЛУЗА. КАЛИНА
СЛАГА ЛИЛАВА ПОЛА. ДВЕТЕ ИЗЛИЗАТ
НА УЛИЦАТА.

Запиши колко букви си открил:
Л 2 т. И 2 т.
Общ брой – 5 т.

Откриване позицията на звук/буква в думата

Отбележи с . мястото на Р по образца (под точка е сложена под позицията на думата-пример – раница, пари, цар):

РАНИЦА - РЕКА ПРАЗ РИБА
РОЗА 1 т.
ПАРИ - ПЕРЕ ПРАЗНИК КОРА
ПОР 2 т.
ЦАР - БОР МЕРЯ ТОР МОТОР
2 т.

Общ брой – 5 т.

Откриване елементи на ръкописни букви, определяне на техния брой

Открий елементите на буквите – малки ръкописни букви а, и, ш, д - 1 т.

Отбележи ги с точка в таблицата – кръгче, ченгелче, обратно обърнато бастунче, камшиче – 2 т.

Посочи техния брой в цифри – 2 т.

Общ брой – 5 т.

Четене на надписи

Рисулка – 2 магазина с надписи “Плодове и зеленчуци” и “Играчки”. На първия има знак ”Забранено за кучета”.

Под тях: разбъркано подредени предмети: кукла, плюшено мече, пумпал, пожарна кола, ягоди, банани, моркови, патладжан.

Прочети надписите. – 2 т.

Свържи предметите с магазина, от който можеш да ги купиш. – 2 т.

В кой от магазините ще пазаруваш, без да се разделяш с кучето си? – 1 т.

Общ брой – 5 т.

В началото на новия век родноезиковото обучение в предучилищна възраст е изправено пред следните проблеми и предизвикателства:

1. Въвеждане в педагогическата теория на “открития” от практиката, които са доказали правото си на живот в предучилищна възраст.

2. Търсене на по-гъвкави и адаптивни към езиковите и дидактичните промени от последните години педагогически методи и похвати.

3. Задължително осъвременяване, обогатяване и дори частична подмяна на педагогическата терминология – всяка наука извършва този вътрешно-диференциран процес поне веднъж на 12-15 години.

Те могат да бъдат успешно решени от специалисти и педагози, ако открият пресечните точки на своите търсения и обединят усилията си в трудната и отговорна работа за приобщаване на децата от предучилищна възраст към красотата и богатството на родното слово.

ЛИТЕРАТУРА

1. Даскалова Ф. , *Методика на обучението по роден език в детската градина*, С., Просвета, 1991.
2. Даскалова Ф. , *Моят речник*, С., Даниела Убенова, 1997.
3. Даскалова Ф. , *Моята граматика*, С., Даниела Убенова, 1997.
4. Димитров Д. и колектив. *Аз ще бъда ученик. Практическо ръководство за учителя за подготвителна група в детска градина и училище*, С., Изкуства, 2005.
5. Драголова Е., М. Терзиева, *Диагностика на готовността на децата за училище*, Б., Димант, 2005.
6. *Наредба №4/18.09.2000 г. на МОН. Държавни образователни изисквания за предучилищно образование и подготовка.*

Представена за печат на 01. 09. 2006 г.